

**ANKARA ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

DOKTORA TEZİ

**GEÇMİŞTE VE GÜNÜMÜZDE EL SANATLARI ÇERÇEVESİNDE
ÜRETİLEN DERİ ÜRÜNLERİ ÜZERİNDE BİR ARAŞTIRMA**

Melda ÖZDEMİR

EV EKONOMİSİ (EL SANATLARI) ANABİLİM DALI

**ANKARA
2004**

Her hakkı saklıdır

ÖZET

Doktora Tezi

GEÇMİŞTE VE GÜNÜMÜZDE EL SANATLARI ÇERÇEVESİNDE ÜRETİLEN DERİ ÜRÜNLERİ ÜZERİNDE BİR ARAŞTIRMA

Melda ÖZDEMİR

Ankara Üniversitesi
Fen Bilimleri Enstitüsü
Ev Ekonomisi Anabilim Dalı

Danışman : Doç. Dr. Nuran KAYABAŞI

Bu çalışmada, dericiliğin tarihsel gelişimi ve günümüzdeki durumu araştırılmıştır. Dericilikte kullanılan araç ve gereçler, geçmişte ve günümüzde yapılan deri örneklerinde kullanılan teknik, renk, desen özellikleri ile kullanım alanları incelenmiştir. Araştırmada İstanbul ve Ankara illerindeki bazı müzelerde bulunan geçmişten kalan 60 deri örneği ile günümüz atölyelerinde yapılan 60 deri örneği olmak üzere toplam 120 örnek araştırma kapsamına alınmıştır.

Geçmişte yapılan, müzelerde tespit edilen deri ürün çeşitlerini; günlük kullanım eşyası, müzik aleti, askeri eşya ve aksesuarı oluşturmaktadır.

Günümüzde yapılan deri ürün çeşitlerini; ev eşyası, giyim eşya ve aksesuarı, büro malzemeleri ve müzik alet kutuları, tüfek ve tabanca kılıfları, mataralar, gölge oyunu ve tipleri oluşturmaktadır.

2004, 263 Sayfa

1.1. Dericiliğin Tarihsel Gelişimi

Dericilik, ilk çağlardan itibaren insanların doğa şartlarına karşı koymak amacıyla, örtünme ve barınma ihtiyacıyla ortaya çıkmıştır. İlk insanlar avladıkları hayvanların

derilerinden yararlanmak için ilkel deri işleme yöntemleri keşfetmişlerdir. Bunun içinde doğal her olanaktan yararlandıkları, yüzebildikleri hayvanların derilerini sularda yıkadıkları, ağaç dallarına ve kazıklar arasına gererek kuruttukları, yaktıkları ateş dumanıyla tütsüledikleri, toprağı, tuzu, şapı da ilkel sepilme yöntemleriyle kullandıkları tahmin edilmektedir. Bu işlemlerinde dericiliğın dolayısıyla sepilme- debagat tarihinin başlangıç noktası olduğu anlaşılmaktadır (Sakaoğlu 2002).

Derinin insanoğlunun yaşama alanı olarak seçtiği her bölgede varolduğu bilinmektedir. Özellikle Anadolu'da ateşin kullanıldığına ve bir takım aletlerin yapıldığına ilişkin sayısız bulgular ortaya çıkarılmıştır. Bu bulgular arasında deri parçalarının az bulunması, derinin organik yapısından kaynaklanmaktadır. Bundan dolayı çok eskidevirlere ait deri bulgulara nadiren rastlanmaktadır. Ancak Mısır gibi çok sıcak ve kurak, Sibiryaya gibi soğuk bölgelerde ve bir de Orta Asya bozkırlarında deri parçalarının çürümeden kalabilmesi mümkün olmuştur. Tarihin en eski deri örnekleri ; mağaraduvvarlarındaki resimlerinde, kabartmalarda ve heykellerde görölmektedir.

İspanya'da Altimira mağaralarındaki (M.Ö. 2000) yılında bulunan duvar resimlerinde bizonlar ve onları avlayan avcılar sırtlarında postları ile deri kullanan ilk insanı belgelemektedir (Yıldız 1993).

Çin, Orta Asya, Mezopotamya, Anadolu, Mısır ve Avrupa dericilik ve deri sanatı tarihinin en eski verilerini ve izlerini sunan kültür bölgeleri olarak saptanmaktadır. 1931 yılında Çin'de Kou-Tien'de gerçekleştirilen arkeolojik araştırmalarda, tarih öncesidevirlere ait odun kömürü, kireçleşmiş kemik ve deri kalıntıları bulunmuştur. Fransa'da Chapelle-aux Saints kasabası civarında, Orta Paleolitik zamanı işaret eden, mağara tabanındaki arkeolojik katmandan, ren geyiği, dağ keçisi, mağara sırtlanı v.b. gibi hayvanların kemikleriyle yontulmuş çakmak taşları, kazıyıcılar ve muhtelif uçlar çıkması insanlığın o dönemden oldukça ileri bir hayvan kültürüne sahip olduğunu

göstermektedir. Yine Mezopotamya Fırat vadisindeki kazılarda ise M.Ö. 4000 yıllarından kalma kırmızı boyalı deri buluntuları bu bölgelerin bir önceliği olduğunu düşündürmektedir (Sakaoğlu 2002).

Deri işlemeciliği ve işlenmiş derinin günlük yaşamın birçok alanında kullanılması, göçebelikten yerleşim düzenine geçen insanların kendi eşyasını üretmek amacıyla başlamıştır. İnsanoğlu buna bağlı olarak deriyi daha uzun bir süre faydalı şekilde kullanabilme yöntemlerini aramış ve ilk sepilme yöntemlerine ulaşmıştır (Önol 1984).

İnsanların yaşam içinde karşılaştıkları doğa olayları, doğum, hastalıklar, ölüm gibi sorunlara karşı çareler arayarak bitkilerden bir takım ilaçlar hazırlamaları ve bunlardan alınan olumlu sonuçları deri üzerinde denemeye başlamaları büyük bir ihtimalle ilk sepilme yöntemini ortaya çıkarmıştır. Diğer bir ihtimalle de meşe palamutu gibi tanen maddesi içeren bitkilerin, rastlantı sonucu içinde derilerin bulunduğu su birikintilerine düşmesi sonucu tabaklama olayının keşfedildiği belirtilmektedir (Yıldız 1993).

Neolitik dönemin sonlarına doğru deri yalnızca giysi olarak değil çeşitli barınak ve ev eşyasında da kullanılmıştır. Aynı zamanda derinin alış-veriş metaı olarak para gibi kullanıldığı pişmiş kil tabletlerden anlaşılmaktadır (Yelmen 1998a).

İlk uygarlıklara gelindiğinde örneğin Mezopotamya şehir devletlerinin tarihi araştırıldığında dericilik ile karşılaşılmaktadır. Asur, Elam, Sümer, Babil gibi Mezopotamya devletleri, derilerini işleyerek, değişik alanlarda kullandıkları çeşitli nesnelere üretmişlerdir. M.Ö. Üç binli dönemlerde kırmızı boyalı tabaklanmış keçi derisinin “Babilonya derisi” adı altında geniş bir pazarı olduğu diğer yandan kurutulmuş ve sepilmiş ceylan, keçi, kuzu, sığır derilerinden çeşitli eşyanın Mezopotamya kentinde üretildiği, hatta tanrıya sunulan adaklar arasında deri eşyanın, örneğin sandaletlerin yer aldığı çivi yazılı belgelerin duvar kabartmalarının tanıklığı ile saptanmıştır.

Mısır ve Mezopotamya uygarlıklarında devlet büyükleri, din adamları, hükümdarlar ve onların eşleriyle çocukları deri giyebiliyorlardı. Çünkü deri zor bulunan bir malzeme

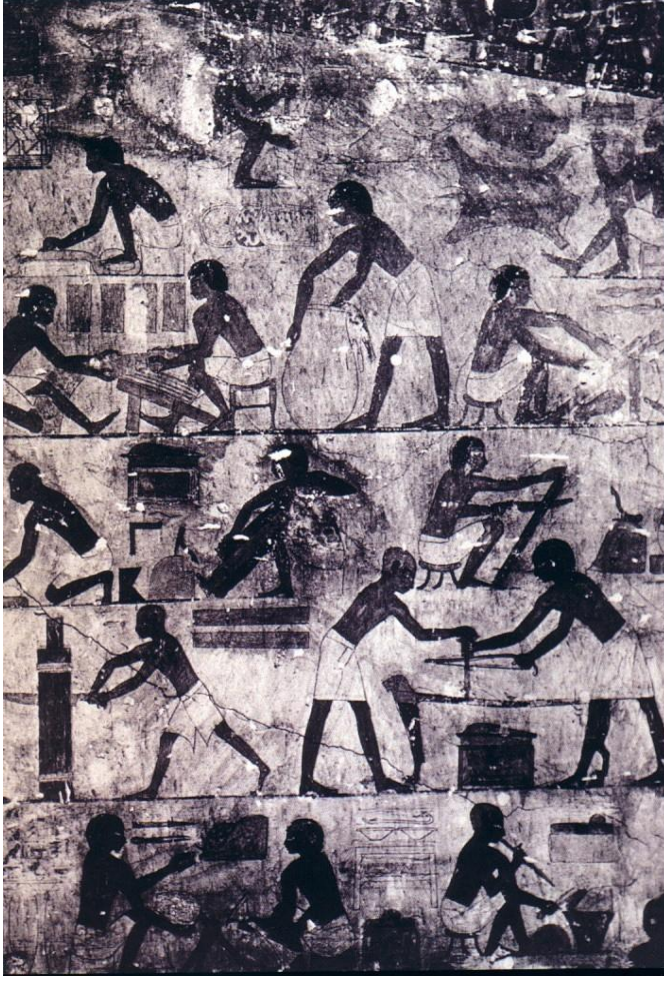
olması, sepileme işlemlerinin çok az kişi tarafından bilinmesi ve formüllerin saklanması gibi nedenlerle önemli bir sanat haline gelmiştir (Kanbay 1993).

Ankara'daki Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde bulunan çivi yazılı bir Hitit tabletinde hikaye edilen Mısır Kraliçesi Nattera'nın, Hitit Kraliçesi Puduhepa'ya aralarında 12 parçadan ibaret hediyeyi korumak ve Hitit devleti'ne ulaştırmak için oğlu Parinhawe'ya'yı görevlendirmesi; M.Ö. 13.yy.'a ait bu tablet Mısırlıların renkli deriyi bildiklerinin bir kanıtıdır (Yelmen 1998a).

Tabletlerden ve yazılı belgelerden edinilen bilgilerden; "sandalet" denilen, köseleden ökçesiz bir taban ile buna halkalarla bağlanmış parmak arası ve ayak bileği kayışlarından ibaret basit ayakkabıyı ilk bulanların Sümerler olduğu bildirilmektedir (şekil 2.1.). İlk zamanlarda sandalet, sadece kral ve rahiplerin belirgin bir ayrıcalığı iken, savaş koşulları ve yayılma siyasetlerinin zorlaması sonucu, askerlerin, postacıların, tacirlerin ve giderek halkında kullandığı ayakkabılar arasına girmiş ve Mısır , Mezopotamya 'dan sonra Asur, Hitit gibi diğer Anadolu medeniyetlerine de yayılmıştır.

Şekil 2.1. M.Ö. Üç binli yıllardan kalma sandalet örneği (Sakaoğlu 2002)

Şekil 2.2. M.Ö.Üç binli yıllarda Mısırda bir deri ve sandalet atölyesi (Sakaoğlu 2002)

Mısır dericiliğinin tarihi de Mezopotamya dericiliği kadar eskidir. Firavunlar Devri'nin eski krallık döneminde (M.Ö. 3200-2400) izlerine ve önemli bulgulara rastlanan YukarıMısır'da Ghebelen mevkinde E. Schiaparellinin yaptığı kazılarda M.Ö. 5000 yılına tarihlenen deri parçaları, yarı mamül deriler, tabaklama ve sandalet atölyesi (şekil 2.2.), deri işleme aletleri ve sepileyici bitki kalıntıları ortaya çıkmıştır (Kanbay 1993).

Mısır uygarlığının önemli bir buluşu olan deri kağıdı, keçi ve kuzu derilerinin işlenip, inceltilip ağartılarak bir tür kağıda dönüştürülmesi şeklinde kullanılmıştır. Önceden yaygın olarak kullanılan papirüse oranla daha değerli ve kalitelidir. Daha sonraları üretiminin yasaklanması nedeniyle Bergama'da üretilmiş ve Avrupalılar buna parşömen adını vermişlerdir (Kağıtçı 1936).M.Ö. 2000-1200 yılları arasında en parlak dönemini yaşayan Hititlerde, alüminyum ile tabaklama sanatının çok geliştiği ve bu

yöntemle üretilen ürünlerin ihtiyaç malları arasında yer aldığı tarihi kaynaklarda bildirilmektedir.

Bu dönemde Anadolu'da görülen ekonomik, sosyal ve kültürel gelişmeler aynı zamanda Ege Adaları'nda da kendini göstermiştir. Hititlerin en parlak dönemi olan M.Ö. 1650 yıllarında Girit'in Güney kıyılarındaki kazılarda çıkartılan kemikten yapılmış ve üstü şekillerle bezenmiş bir kap, dericilik tarihi bakımından önemli bir belge olarak kabul edilmektedir. Bu kabın üzerinde yer alan üç prensten her birinin üzerinde fil derisinden, bitkisel tabaklamaya tabii tutulmuş giysiler bulunmuştur. Bitkisel tabaklamanın Anadolu'dan Girit'e oradan da Yunanlılara ulaştığı söylenmektedir. Bunun yanı sıra eski Yunan eserlerinde İyonyalılar'ın yüksek nitelikte sağlam deriler yaptıklarından bahsedilmektedir. Daha sonra Romalılar'da deri giysi ve sandaletler toplum hayatında çok önemli bir yere sahip olmuştur. Hitit ve Greklerden sonra Orta Asya Türk boylarında da dericiliğin önemli bir yer aldığı yazılı kaynaklardan anlaşılmaktadır.

Türk kültürünü belgeleyen en eski buluntular, Hunlar'a ait kurganlardan elde edilmiştir (şekil 2.3.). Altay dağlarında Pazırık bölgesinde bulunan kurganların açılmasıyla, deriden yapılmış giysiler, çizmeler, eyer koşum takımları, kap kacak ve applike süslemeler gibi nesnelere gün ışığına çıkarılmıştır (Aslanapa 1989).

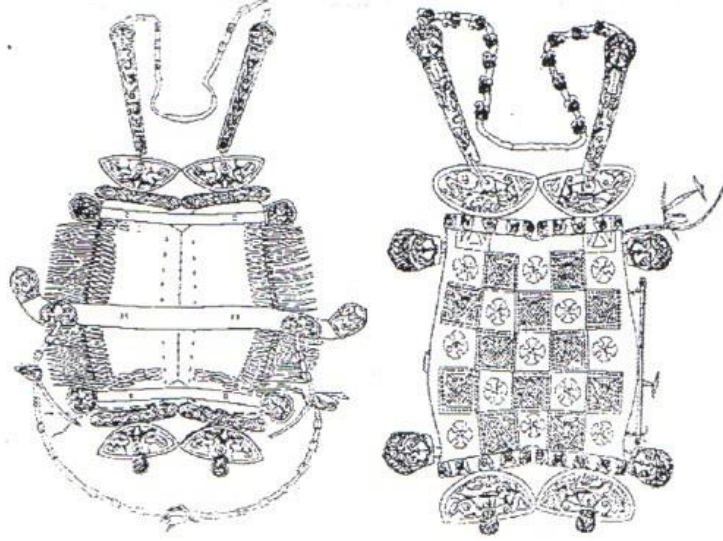
Şekil 2.3. Hun Türklerine ait Altay dağlarındaki kurganlarda bulunan ve tekerlekleri deri ile kaplanmış bir araba (www. hermitagemuseum.org)

Türk topluluklarında doğa koşulları ve yaşayış biçimi derinin günlük yaşamda yaygınca kullanımına etkindir. Bunun önemli izlerinden biri de bozkır yaşantısının ayrılmaz parçası olan atlardır. Türk boylarında deri süslemeciliği ata verilen önemle ortaya çıkmaktadır (Diyarbakirli 1972).

Orta Asya'dan başlayarak at , Türklerin günlük yaşantısında ve savaşlarda en önemli yardımcısı olmuştur. Bu nedenle de at ile ilgili aksesuar süslemelerine ayrı bir önem verilmiştir. Bunlar eyer, eyer altı örtüleri, koşum takımı, yular ve üzengi gibi parçaları kapsamaktadır (şekil 2.4., 2.5., 2.6., 2.7.). Kurgan bulguları arasında yer alan koşum takımları ; ahşap ya da deriden yapılmıştır. Eyer ve eyer altı örtülerinde ise keçe veya deri kullanılmıştır.

Şekil 2.4. Hayvan mücadele sahnesiyle süslü bir eyer. Deriden kesilerek yapılmış figürler tekrar deri üzerine yapıştırılmıştır (Diyarbakirli 1972)

Şekil 2.5. Hunlar dönemine ait Altay dağlarından çıkarılmış bir eyer (Diyarbakirli 1972)

Şekil. 2.6. Hunlar dönemine ait Altay dağlarından çıkarılmış bir eyer (Altan 2001)

Şekil 2.7. Leningrad Hermitaj müzesinde bulunan Altay pazırık kurganından çıkarılmış eyerde, hayvan mücadelesi keçe üzerine deri aplike tekniği ile yapılmıştır (Hyde 1988)

Hunlar, geometrik veya hayvan figürleri şeklinde kestikleri deri parçaları keçe ya da deri yüzeye yapıştırarak ya da dikerek aplike yapmışlardır. Türk topluluklarında bozkırın ağır mücadele şartları içinde, atalardan kalma bazı inançlar dolayısıyla vahşi hayvanlarla mücadeleleri ve bazı bitkilere karşı ilgi duymaları gerçek olmayan bazı inançları ortaya çıkarmıştır. Hun sanatında sıkça görülen ve mitolojik anlamlar taşıyan hayvan figürleri ile bunların mücadelelerini anlatan saldırma sahneleri sıkça işlenmiştir (şekil 2.8., 2.9., 2.10., 2.11., 2.12., 2.13., 2.14.)

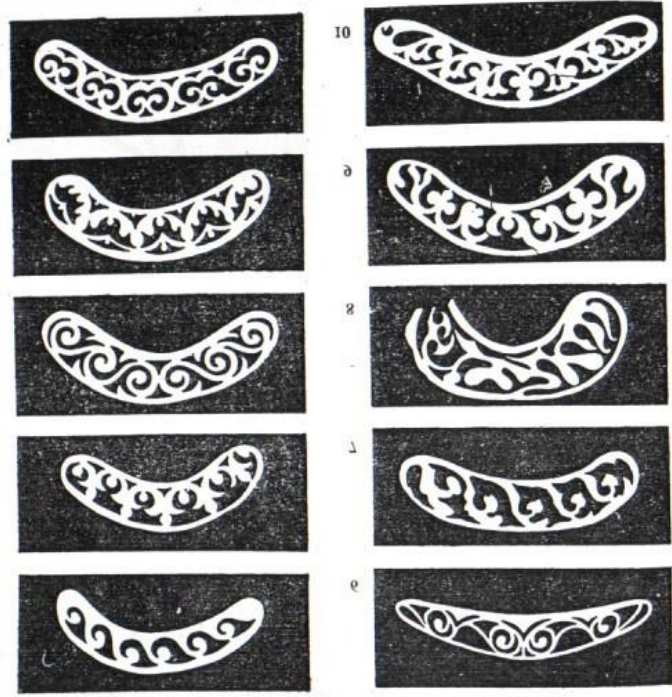
Şekil 2.8. I. Pazırık kurganında bulunan lahitin üzerine deriden ajurlanarak yapılmış usluplanmış horoz figürleri (Diyarbakirli 1972)

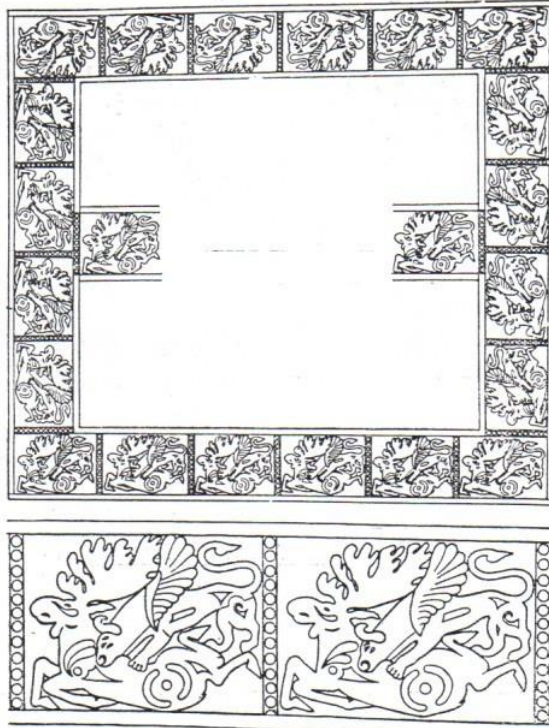
Şekil 2.9. II. Pazırık kurganında deriden kesilmiş sığın figürleri (Diyarbakirli 1972)

Şekil 2.10. Tüetka kurganından çıkartılan, deriden kesilerek yapılmış boynuzlu bir hayvan figürü (Diyarbakirli 1972)

Şekil 2.11. Pazırık kurganlarında bulunmuş at eyerlerinin deriden ajurlanarak yapılmış “eyer kaşısı, süsleri” (Diyarbakirli 1972)

Şekil 2.12. Deri örtü ve örtünün dört çevresinde grifonun sığına saldırma sahnesi deri applike ile yapıştırılarak düzenlenmiş (Diyarbakirli 1972)

Şekil 2.13. Pazırık Kurganından çıkarılmış Hunlar dönemine ait deri applike ile süslenmiş keçe yaygı kalıntısı (Tekçe 1993)

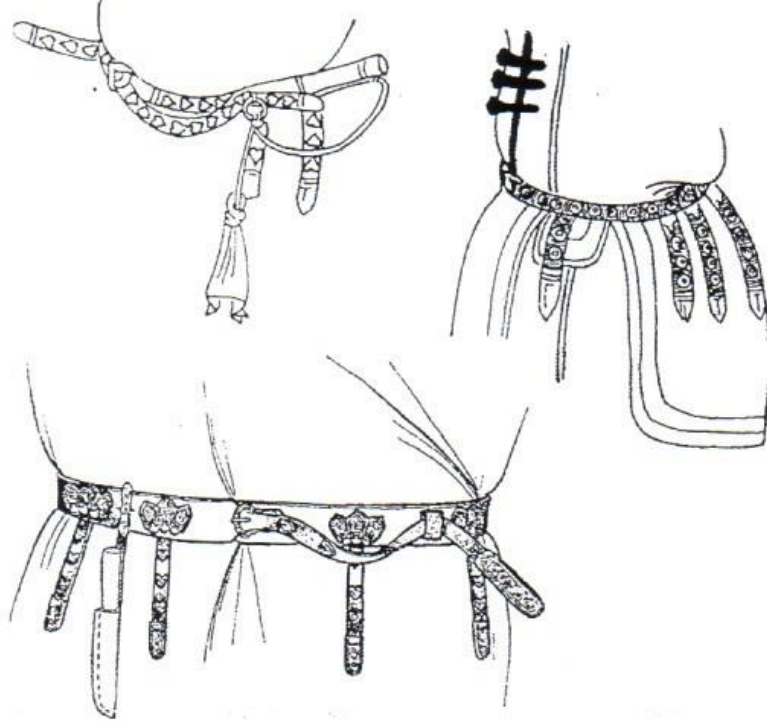

Şekil 2.14. Hunlar dönemine ait keçe yaygı üzerine deri applike tekniği ile yapılmış bir eyer örtüsü (Tekçe 1993)

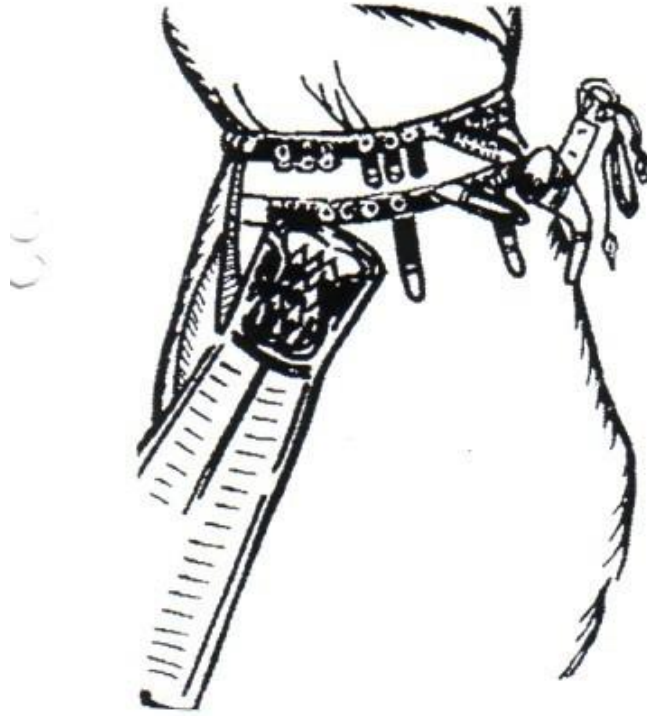
Hun kurgan buluntularından çıkarılan deri giysilerde çeşitli hayvanların postlarından yararlanıldığı, renkli derilerin kombine edildiği ve metal aksesuarla süslediği görülmektedir (İnan 2000). Hunların deri giysilerinin bazı biçim özelliklerinin, binlerce yıl sonrasındaki giysilerle benzerlikler olduğu dikkat çekmektedir (şekil 2.15.). Toplumun göçebe karakteri ile uyuşan elbiseleri ve bellerine taktıkları sarkıntılı kemerler bu toplulukların en önemli özelliğidir (şekil 2.16., 2.17.).

Şekil 2.15. Altaylar Katanga kurganından çıkarılmış Hunlara ait deri kaftan (Diyarbakirli 1993)

Şekil 2.16. Sarkıntılı Uygur deri kemerleri (Diyarbakirli 1972)

Şekil 2.17. Bir Uygurlunun çift kemeri,kılıcı ve okluğu (Ögel 1991)

Hun ve İskitlerde görülen çadır orta direği üzerine veya tuğ ile sancak sopaları üzerine takılan, çeşitli malzemelerden yapılmış sayısız hayvan figürleri ve özellikle geyik figürleri derinin bir başka kullanım alanını oluşturmaktadır (şekil 2.18.). Bunların, sembolik bir anlam ifade ettiği, atalarını korumak için kullanıldığı bildirilmektedir (Yıldız 1990).

Şekil 2.18. İkinci Pazırık kurganından çıkarılan deriden takma boynuzları ile ağaçtan oyularak yapılmış geyik heykeli ([www. hermitagemuseum.org](http://www.hermitagemuseum.org))

İslam öncesi Türk sanatı olarak adlandırabileceğimiz bu döneme ait sanat yapıtları, toplulukların yaşayış gereksinimlerini karşılayan fonksiyonel ürünlerdir. Gereksinimlerden doğan günlük kullanım eşyasının, Türk topluluklarının etkisi altında kaldıkları dinler ve diğer kültürlerle etkileşme sonucunda biçimlenerek, çağımız insanının gözüyle sanatsal bir boyuta ulaştığı varsayılmaktadır. Bu ürünleri

yapımındaki ustalık ve tasarımlarındaki incelik ileri bir zanaata dayandırılan estetik düzeyin kanıtlarıdır.

Aslında dericiliğin ve deri sanatlarının gelişimi tarih çağları boyunca Orta Asya bozkırlarında yaşayan tüm kabile ve klanların kültürler arası etkileşimi sonucunda ortaya çıktığı söylenmektedir. Bu nedenle dericilik sanatının başlangıcını ve gelişimini doğrudan bir ırka veya ulusa bağlamak yerine, toplumsal yaşamın başladığı, kır konutlarının yapıldığı, kimi hayvanların evcileştirildiği devirde yaşayanların ortak malzemesi ve sanatı olarak düşünülebilir.

Bu açıdan bakıldığında Amerika Yerli Kızılderili kabileleri ile Sibiryaya Saka, Altay-Hakas-Telviz ve Tuva bölgesinde yaşayan eski Türklerin adet ve merasimlerinin birbirine benzediği görülmekte ve Türk Şamanizmi'nin ortak özellikleri bulunmaktadır. Eski Türklerde şaman inancında, şaman giysi ve müzik aletleri yapımında derininyaygın bir kullanım alanı olduğu bilinmekte ve bu konu başlı başına bir araştırma sahası olarak gözükmektedir (Arslan 1997).

Diğer taraftan Türklerin İslam dini'ni kabul etmesinden sonra gelişen süreçte, değişik coğrafyalarda yarattıkları sanat ürünleri, Türk-İslam sentezi içinde gelişmiştir (Kuban 1978) Bu dönemde sanat gücü artmış her alanda olduğu gibi dericilik alanında da güzel örnekler ortaya çıkmıştır. Anadolu'da en zengin örneklere Selçuklu ve Osmanlı'da rastlanmaktadır (İşcan 1970).

1071'de Malazgirt zaferiyle Anadolu'ya yerleşen Türklerin dericilik alanında oldukça ileri düzeyde oldukları bilinmektedir. Bu dönemde dericiliğin Anadolu'da kökleşip gelişmesinde faaliyet göstermeye başlayan Ahilik kurumunun etkisi büyüktür (Tekin 1993). Ahilik 13.y.y.'da Anadolu'da kurulup, belli bir süre içinde, belli kurullarla işlemiş esnaf ve sanatkarlar birliğidir. Bu birliğin kurucusu ve deri işlerinin örgütlenmesinde önemli rol oynayan kişi kendisinde derici olan Ahi Evren'dir (Çağatay 1989). Ahilik örgütlenmesiyle birlikte rekabet olgusu ve kalite kaygısı deri ürünlerin üretimini olumlu yönde etkilemiştir.

Anadolu Selçukluları ve Beylikler dönemindeki sanat anlayışı, her alanda sanat eserleri yaratılmasına tutku düzeyinde ilgi duyulması; malzeme ve dekorasyonda özgünlük arayışı, sanatın ve sanatkarların sultanlar, beyler ve yüksek zümreye mensup kişilerce himaye ve teşvik edilmeleri gibi nedenlerle deri işlerinde önemli gelişmeler sağlamıştır (Sakaoğlu 2002).

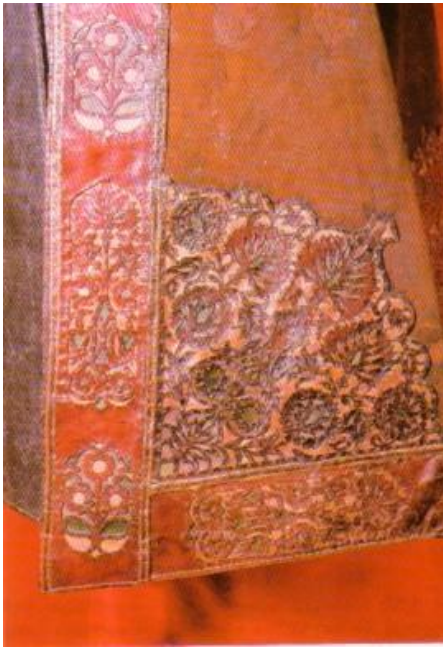
Selçuklu Dönemi'ni aktaran rölyef, minyatür gibi sanat yapıtlarından gözlemle ve bazı yazılı kaynaklardan giysi ve aksesuarı ile at koşum takımları, çizmeler ve ayakkabılar gibi ürünlerde derinin kullanıldığı bildirilmektedir.

Anadolu Türk sanatının biçimlendirdiği tasarım anlayışının tüm sanat dallarına yansıdığı söylenebilir. Bunların en önemlilerinden biri de deri ciltlerdir. Selçuklu ciltleri, şemse formu, rumi deseni gibi Türk İslam sanatında sıkça rastladığımız tasarım öğelerini taşımaktadır. Ayrıca bu dönemde Selçuklu sultanları için, üstat, saraç ve ayakkabıcıların imal ettikleri eyerler, koşum takımları, çizme, ayakkabılar, kolçak, kemer ve kayışlar, kalkan, sadak, cami saraylarının kapı ve pencereleri için yapılan işlemeli deri rüzgarlıklar ve daha sayılamayacak kadar çok ve çeşitli deri eşyalar üretilmiştir.

Bugün Macaristan Ulusal Müzesindeki deri Türk kaftanı desenlerinin tanıklığı ile Selçuklu-Erken Osmanlı deri işlerinin ne denli sanatsal değerler taşıdığına özgü bir örnektir (şekil 2.19., 2.20., 2.21.).

Şekil 2.19. Macaristan Milli Müzesinde bulunan deri kaftan (Feher 1992)

Şekil 2.20. Deri kaftanın eteğindeki süslemeler (Feher 1992)

Şekil 2.21. Deri kaftanın kenar işlemlerindeki süslemeler (Feher 1992)

Anadolu'da Selçuklu döneminde örgütlenerek, rekabet olgusuyla tanışan dericilik zanaatı, Osmanlı'da işlenmiş deri ve deri ürünlerini kalitede zirveye ulaştırmıştır. Ahilik teşkilatı Osmanlı'da Loncaya dönüşerek özellikle 15. ve 16. yüzyıllarda etkili olmuştur.

Osmanlı İmparatorluğu zamanında yönetim ve sanat merkezi olan sarayda derinin çok geniş bir kullanım alanı bulunduğu ve deriden yapılan her eşyanın sanatsal boyuta eriştiği bilinmektedir. Bu dönemde başta ordunun gereksinimlerini karşılamak için kullanılan deri, kunduradan, cilt yapımına, çantadan ev ve giyim aksesuarı kadar sayısız pek çok alanda üretilen malzemelerin başında gelmektedir (şekil 2.22., 2.23., 2.24., 2.25., 2.26.).

Şekil 2.22. Topkapı Sarayında bulunan Osmanlı Dönemi deri kalkan
(Akbayar 2002).

Şekil 2.23. Topkapı Saray Koleksiyonundan 16.y.y.sonu işlemeli deri çizme (Küçükerman 1988)

Şekil 2.24. Topkapı sarayından Osmanlı deri pabuç (Atasoy 1992)

Şekil 2.25. Deri üzerine sırma işlemeli kadın başlığı (Akbayar 2002)

Şekil 2.26. Osmanlı döneminde yapılmış deri barutluk (Akbayar 2002)

Özellikle 16 ve 17. y.y.'da deri terbiyesi ve deri eşya yapanlar hakkında ünlü seyyah Evliya Çelebinin Seyahatnamesi'nde bilgilere rastlanmaktadır. İstanbul, Konya, Trabzon, Edirne, Urfa, Bağdat, Mısır gibi imparatorluğun merkezlerinde çok değişik derilerin imal edildiği bunların renk, kalite ve süsleme açısından üstün özellikte olduğu açıklanmaktadır. 17.y.y'da Evliya Çelebi İstanbul'da 700 debbağhane olduğunu ve dükkanlarda çeşitli renklerde sahtiyanların varlığından söz etmektedir (Delibaş 1989).

Osmanlıların deri işlemede ve boyamada çağdaşlarına göre ileri bir tekniğe sahip oldukları tarihsel bir gerçektir. Türk dericileri deri sepilemesinde geliştirdikleri özel formül ve yöntemleriyle, kırmızı sahtiyan olarak tanınan dünyaca meşhur deriyi ilk bulanlardır. Bu deri, yüzyıllarca çok beğenilerek Avrupa'ya da ihraç edilmiştir (Anonim 1977).

Osmanlı dönemine ait deri işleme ve deri ürünleri ile ilgili bilgiler, bu konuda araştırma yapan kişilerce, dönemin ticaretle ilgili belgeleri, resim, minyatür gibi sanat yapıtlarıyla, gezginlerin gözlem yazılarından ve bugün müzelerde saklanan bazı deri ürünlerinden yola çıkarak saptanmıştır.

Dericilikle ilgili bilgilerin bulunduğu en önemli belgelerden biri Surname minyatürleridir. 16.y.y. İstanbulu'nun son derece önemli ve büyük bir sanayi dalı olan dericilikle ilgili esnaf geçitleri bu minyatürlerde önemli bir yer tutmaktadır. Burada debbağ esnafından övgü ile söz edilmekte, boyalı derilerin limon, turuncu, asumani, kırmızı gülguni gibi değişik renkleri sayılmakta ve seyreden herkesin şaşkınlık ve hayranlık içinde kaldığı vurgulanmaktadır (Çağman 1990).

Geçmişte yapılan minyatür ve diğer eserlerden de gördüğümüz gibi Osmanlı döneminde yapılan deri ürünler hem kalite hem de ürün çeşidi bolluğu ile zengin bir arşive sahiptir. Bunlar arasında işlevi, çeşitli evrakları saklamak olan mektupluklar, evrak çantalarının (şekil 2.27., 2.28.) yanı sıra para keseleri (şekil 2.29., 2.30.) ve cüzdanlarda sık kullanılan deri ürünler arasındadır. Bu çantaların süsleme tekniklerinde dival işi, tel sarma gibi teknikler kullanılmıştır.

Şekil 2.27. 19.y.y.'dan kalma kahverengi deriden sırma işlemeli evrak çantası (Küçükerman 1988)

Şekil 2.28. Evrak çantasından detay (Küçükerman 1988)

Şekil 2.29. Kırmızı renkli deriden sūre kesesi (Küçükerman 1988)

Şekil 2.30 . Sūre kesesinden detay (Küçükerman 1988)

Bugün Osmanlı İmparatorluğu dönemine ait deri pabuç, çizme, terlik, gümüş kabartmalarla bezenmiş kaşıkliklar, sırma işlemeli sahan kapakları, şamdan altlıkları, mataralar, sofraltlıkları gibi 16-19.y.y.lar arasındaki deri işçiliğinin biçim, teknik ve süsleme bakımından ustaca yapılmış sanat ürünleri Topkapı Sarayı Müzesi Koleksiyonunda bulunmaktadır.

Bunlardan 16.y.y'da aplike işçiliğine örnek matara, aşure kabı, ve işleme tekniğı ile yapılmış salıncak örnekleri de Osmanlı dönemi deri işçiliğinin ve süslemeciliğinin en güzel örneklerindedir (şekil 2.31., 2.32., 2.33., 2.34., 2.35.). Ayrıca İstanbul Şehir Belediye Müzesinde bulunan deriden yapılmış berber takımı ile Gön koleksiyonunda yer alan Osmanlı dönemi deri çanta da (şekil 2.36., 2.37.) deri ürünlerin farklı kullanım alanlarını gösteren örneklerdir.

Şekil 2.31. Deriden dival işi su matarası (Küçükerman 1988)

Şekil 2.32. Üzeri gümüş kakmalı köseleden yapılmış keşkülü fukara (Akbyar 2002)

Şekil 2.33. İşlemeli deri ile kaplanmış parfüm şişesi (Akbyar 2002)

Şekil 2.34. İşlemeli deri salıncak (Akbayar 2002)

Şeki

12.35. Deri salıncaktan detay görüntü (Akbayar 2002)

Şekil 2.36. İstanbul Belediye Şehir Müzesinde bulunan deriden yapılmış berber takımı

Şekil 2.37. Gön A.Ş. koleksiyonundan Osmanlı dönemi deri çanta (Çoruhlu 1995)

Orta Asya'da doğup; Anadolu Selçuklu döneminde örgütlenerek ; rekabet olgusuyla dericilik zanaatı, Osmanlı'da işlenmiş deri ve deri ürünlerini kalitede zirveye ulaştırmıştır. Ahilik teşkilatı Osmanlı'da Loncaya dönüşerek; 15 ve 16.yy.'larda etkili olmuştur.

Osmanlı devrine ait belgelere göre ; İstanbul'un fethinden sonra, Fatih Sultan Mehmet'in giriştiği yeni yapılanma çalışmaları dericilik zanaatının gelişmesinde rol oynamıştır. Deri özellikle ordu için birinci derecede savaş malzemesi olması, halkın ve saray çevresinin gereksinimlerini karşılaması gibi nedenlerle, bu büyük talebin karşılanması için Anadolu'nun değişik bölgelerinde dağılmış durumda bulunantabakhaneler belli bir yerde toplanmıştır.Bu amaçla belirlenen bölge olan *Kazlıçeşme*'de 33 salhane ve 360 tabakhane yaptırarak iş sahiplerine kiralanmıştır. Kazlıçeşme'de üretimin yetersiz kalması nedeniyle İstanbul'un Eyüp, Kasımpaşa, Tophane ve Üsküdar semtlerinde de tabakhaneler açılmıştır. 17. yüzyılda İstanbul'da kurulmuş olan 700 tabakhaneden 300'ü Kazlıçeşmede bulunmakta ve burada günde ortalama 3000 işçi çalışmakta olduğu belirtilmektedir (Küçükerman 1988).

Osmanlıda dericiliğin daha da geliştiği dönemlerde Anadolu'da ; Konya, Diyarbakır, İzmir, Kütahya, Kayseri, Sivas, Erzurum, Tokat, Amasya, Trakya'da ; Silivri, Edirne, Rumelide; Üsküp, Selanik, Flibe, Tihala, Rusçuk, Güneydoğu'da Halep, Şam gibi şehirlerde de dericilik ilerlemişti (Tezcan 1993).

Fatih döneminde deri ürünleri imalatçıları ise Saraçhanede toplanmıştır. Saraçhanede eyer ve at koşumları, su kırbaları, silahlık, hurç gibi özellikle askeri donanım için gerekli deri ürünleri üretilmiştir. Fatih'in 1475 yılında yapımını tamamlamış olduğu Saraçhane, 1693'de tamamen yanmıştır. Sonraları yeniden Saraçhane yapımına başlanmış o da 1908'deki yangınla kül olmuştur (Küçükerman 1988).Yenilikçi Osmanlı padişahı II. Mahmut döneminde 1808 yılında ordunun ayakkabı gereksinimini karşılamak amacıyla kurulan deri fabrikası , 1908 yılında Beykoz Teçhizat-ı Askeriye Fabrikası adını almıştır. Fabrika'da ordu için kundura, çizme, palaska, koşum takımları yapılmıştır (Güler 1995). 185 yıllık geçmişi ile deri sektörüne hizmet veren bu kurum 1993 yılından bu yana Sümerbank deri ve kundura sanayi adıyla her çeşit ürünle katkı

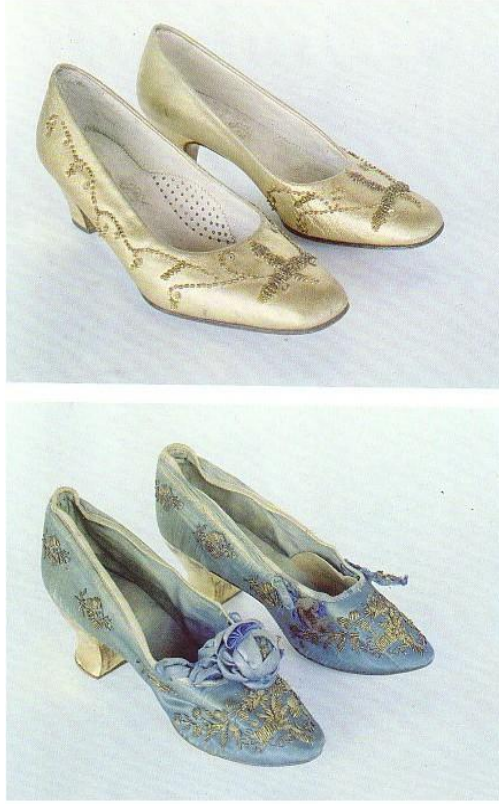
sağlamaya devam etmiş (şekil 2.37., 2.38., 2.39.) ancak 2003 yılı itibariyle bazı özelleştirme girişimleri sonucu özel sektöre devretmiştir.

Şekil 2.38. Beykoz Fabrika Koleksiyonundan kırmızı sahtiyandan yapılmış yeniçeri çarığı (Küçükerman 1988).

Şekil 2.39. Beykoz Fabrika Koleksiyonundan el yapımı çöl fotini (Küçükerman 1988)

Şekil 2.40. Beykoz Fabrika Koleksiyonundan kaloşlu kadın ayakkabısı
(Küçükerman 1988)

19.yy. başlarında Türk derileri Avrupa pazarlarında tercih edilen düzeye gelmiştir. Ancak 19.yy. ortalarında Avrupa'da teknolojinin giderek ilerlemesi ve yeni yöntemlerin bulunması karşısında Türk Dericiliği gerilemeye başlamıştır.

Türk deri sanayi çok eski ve köklü bir geçmişe sahip olmasına rağmen Cumhuriyetin ilk yıllarında babadan oğula geçen ve lonca karakterini koruyan bir iş kolu olarak varlığını devam ettirmiştir. Ancak kalkınma planlarında sektörle ilgili belirlenen çeşitli özendirici tedbirler sayesinde kabuk değiştirmeye başlamıştır.

Planlı dönemlerde dericiliğe gerekli önem verilmeye çalışılmış ancak batı tekniğinin Türkiye’de pahalıya mal olması, kalifiye eleman yetersizliği, eğitim, deri işleme atölyelerinin çok dağınık ve imkansızlıklar içinde olması ve çeşitli finansal güçlükler nedeniyle bugün Avrupa ülkelerinin gerisinde kalmıştır.

Türkiye’de 1920 ve 1930’lu yıllarda hemen her yörede bir tabakçılık işine rastlanırken zanaatın zamanla sanayi’ye dönüşmesi işin özünde ileri teknolojinin yer alması, rekabet koşulları, çevre kirliliği olgusu dericiliğin belli bölgelerde giderek deri organize bölgelerinde yer alması sonucunu yaratmıştır. Deri sektörü günümüzde Organize sanayi bölgelerinde faaliyetlerini sürdürmektedir.

Bugün deri sanayi, deri imalat, kundura, konfeksiyon, saraciye ve diğer dallarda toplam olarak 142.176 kişiye iş imkanı sağlayarak milli ekonomi yanı sıra istihdama dâğıniş ölçüde katkıda bulunan büyük bir sektör görünümündedir (Anonim 2000).

Bütün dünyada son yıllarda deri teknolojisi büyük gelişme göstermiştir. Uzun zaman bir el sanatı olarak çalışan basit işletmeler halinde bulunan deri atölyeleri bugün deri fabrikaları haline gelen önemli bir endüstri kolu olmuştur. Deri sektörü, çeşitli kullanım eşyasını, ham ve yardımcı maddelerden yararlanarak, gelişen teknolojinin ışığı altında günün modası ve gereklerine uygun biçimde imal etme mücadelesi vermektedir.

Günümüzde deri ürünleri üretimi fabrika boyutunun yanı sıra el sanatları çerçevesinde bireysel küçük çaplı atölyelerde de üretilmektedir. El yapımı deri ürünler ise eskiden Anadolu’nun pek çok yöresinde ata sanatı olarak yürütülürken günümüzde bazı illerimizde eskisi kadar olmasa da halen sürdürülmektedir. Bugün ülkemizin daha çok İstanbul, Ankara ve İzmir gibi büyük illerinde üretilen abajur, kutu, yastık, çanta, gölge oyunu figürleri, çarık, deri ile kaplanmış çömlek, rölyef pano ve günlük kullanım eşyası (şekil 2.41., 2.42., 2.43., 2.44., 2.45., 2.46., 2.47., 2.48., 2.49., 2.50.) gibi ürünler çeşitli turistik ve hediyelik eşya satan mağazalara ve Bodrum, Antalya, Kuşadası, Çeşme v.b. gibi turistik bölgelere pazarlanmaktadır.

Şekil 2.41. Deri abajur

Şekil 2.42. Deri kutu

Şekil 2.43. Kumaş ve deri üzerine boncuk ve simli iplikle yapılmış yastık (Güler 2004)

Şekil 2.44. Deri çanta

Şekil 2.45. Deriden gölge oyunu figürleri

Şekil 2.46. El yapımı deri çarıklar

Şekil 2.47. Deri ile kaplanmış dekoratif çömlek

Şekil 2.48. Deri rölyef pano

Şekil 2.49. Deri yastık (Katlı 2003)

Şekil 2.50. Günlük deri kullanım eşyası